

ΕΙΡΗΝΗ ΝΑΚΟΥ

ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΚΑΙ Η ΙΣΤΟΡΙΑ

Ιστορική σκέψη, γνώση και ερμηνεία

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	11
Κεφάλαιο 1 Διερευνώντας την ιστορική σκέψη	17
Κεφάλαιο 2 Αναλύοντας την ιστορική σκέψη των παιδιών	73
Κεφάλαιο 3 Σφαιρική εικόνα της ιστορικής σκέψης παιδιών (12-15 χρόνων)	119
Κεφάλαιο 4 Αναλυτική παρουσίαση της ιστορικής σκέψης παιδιών (12-15 χρόνων) ως προς διάφορες μεταβλητές	149
Επίλογος	209
Βιβλιογραφικές αναφορές	219

1.1

..... ΤΟ ΑΝΑΛΥΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΟΥ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΣΚΕΨΗΣ

Η θεωρητική διερεύνηση της ιστορικής σκέψης και η αντίστοιχη αναλυτική εργασία βασίστηκαν σε μία αρχική σύλληψη της ιστορικής σκέψης ως μίας σύνθετης διανοητικής ενέργειας που μεταβάλλεται σύμφωνα με το μεταλλασσόμενο ιστορικό, κοινωνικό, πολιτισμικό, οικονομικό και πολιτικό πλαίσιο. Η ιστορική σκέψη διερευνήθηκε ως μία σύνθετη διανοητική ενέργεια, η οποία πραγματώνεται μέσα στον κοινωνικό χαρακτήρα της ιστορικής διαδικασίας και η οποία, ως εκ τούτου, εννοείται διαφορετικά από κάθε θεωρία της ιστορίας και τις αντίστοιχες προσεγγίσεις της ιστορικής εκπαίδευσης.

Από την άλλη πλευρά, η σκέψη εννοήθηκε ως ιστορική, αναφερόμενη, κατ' αρχήν, στην έννοια της ιστορικότητας του παρελθόντος και του παρόντος και συνδεδεμένη με τη χρήση και την ερμηνεία γραπτών, υλικών, προφορικών, κάθε λογής

μαρτυριών του παρελθόντος, βάσει των οποίων είναι δυνατόν να προκύψουν ιστορικά ερωτήματα και να διατυπωθούν ιστορικές υποθέσεις ή συμπεράσματα για το παρελθόν και τη σχέση του με το παρόν. Κατ' αυτό τον τρόπο, η ιστορική σκέψη εννοήθηκε ως άμεσα συνδεόμενη με τον τρόπο που αντιλαμβάνονται οι «ιστορικοί» (οι ιστορικά σκεπτόμενοι άνθρωποι) τις μαρτυρίες, τη χρήση τους και την ερμηνεία τους: ως συνδεόμενη, δηλαδή, με την ειδική μεταχείριση των μαρτυριών από τους «ιστορικούς», σύμφωνα με τις γενικότερες απόψεις τους για την ιστορική διαδικασία και την προσπάθειά τους να της αποδώσουν νόημα. Σύμφωνα με αυτό το σκεπτικό, όλοι οι διαφορετικοί τύποι ιστορίας εννοήθηκαν ως εξαρτημένοι από το ίδιο σύστημα εννοιών, το οποίο, όμως, σε κάθε διαφορετική περίπτωση αποκτά διαφορετικό εννοιολογικό περιεχόμενο.

Ακολούθως, δομήθηκε ένα αναλυτικό σχήμα για τη μελέτη της ιστορικής σκέψης ως προς τα συστατικά της στοιχεία, σύμφωνα με διαφορετικές θεωρήσεις της ιστορίας και της ιστορικής εκπαίδευσης.

Το σχήμα αυτό πρέπει να «αναγνωσθεί» ως ένα μοντέλο που επινοήθηκε για την κατανόηση της ιστορικής σκέψης των παιδιών, σαν μία κλίμακα που οδηγεί στη σύνθετη και συνεχώς μεταλλασσόμενη πραγματικότητα (Wittgenstein, 1922). Πράγματι, η αντίληψη της ιστορικής σκέψης αυτής καθεαυτής και η σχετική διερεύνηση των στοιχείων της διαμορφώθηκαν, έως ένα σημείο, με βάση τις αποκαλυπτικές πρώτες «αναγνώσεις» των απαντήσεων των παιδιών, μέσω των οποίων έγινε μία αρχική προσπάθεια να αποκωδικοποιηθεί ο ιστορικός χαρακτήρας της σκέψης τους. Με αυτή την έννοια, τα παιδιά αυτά δεν διευκόλυναν μόνο τη μελέτη της ιστορικής σκέψης μέσα σε ένα μουσειακό περιβάλλον, αλλά συνέβαλαν επίσης στη διερεύνηση του τι μπορεί να είναι η ιστορική σκέψη. Πρέπει, όμως, να υπογραμμιστεί εδώ ότι αυτή η διερεύνηση δεν ήταν ένα εύκολο έργο, κυρίως επειδή οι ιστορικές αξίες δεν ήταν ευδιάκριτες μέσα στην πολυπλοκότητα, τον πλούτο και τις αδυναμίες των παιδικών σκέψεων.

Επιπλέον, όπως έχει ήδη επισημανθεί, η διερεύνηση αυτή βασίστηκε στην παραδοχή ότι κάθε απόπειρα προσδιορισμού της ιστορικής σκέψης πρέπει να λαμβάνει υπ' όψιν τις διάφορες και διαφορετικές θεωρήσεις της ιστορίας, οι οποίες εξετάζονται, ερμηνεύονται, κατανοούνται και αξιολογούνται σε συνάρτηση με το δικό μας ιδεολογικό πρίσμα. Σύμφωνα με αυτή την παραδοχή, αποφασίστηκε να επιχειρηθεί μία αρκετά περιορισμένη θεωρητική διερεύνηση της ιστορικής σκέψης, ώστε να είναι πραγματοποιήσιμη, αλλά συγχρόνως να είναι και αποτελεσματική για την ανάλυση της ιστορικής σκέψης των παιδιών μέσα στο πλαίσιο των σύγχρονων εξελισσόμενων θεωρητικών προσεγγίσεων.

Η παρουσίαση της διερεύνησης αυτής δεν περιλαμβάνει παράθεση ή επεξεργασία των ποικίλων ιστορικών θεωρητικών απόψεων, οι οποίες διαμόρφωσαν το ευρύτερο θεωρητικό πλαίσιο της. Αντίθετα, βασίζεται σε έναν σχετικά περιορισμένο αριθμό θεωρητικών θέσεων, οι οποίες είχαν άμεση σχέση με τον αναλυτικό σκοπό της μελέτης και αποτέλεσαν το βασικό θεωρητικό υπόβαθρό της.

* * *

1.2

ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΖΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΣΚΕΨΗ

Η ιστορική σκέψη, ανεξάρτητα από τον συγκεκριμένο τύπο και προσανατολισμό της, συνδέεται: α. με κάποιες βασικές ιστορικές «πραγματικότητες»: το «πραγματικό» παρελθόν, τα κάθε λογής κατάλοιπα του παρελθόντος, τον ιστορικό (τον ιστορικά σκεπτόμενο άνθρωπο), το παρόν και το «ιστορικό» παρελθόν· β. με κάποιες βασικές ιστορικές διαδικασίες: τη χρήση καταλοίπων ως πηγών και την ερμηνεία τους ως ιστορικών μαρτυριών και τη διαμόρφωση ιστορικών υποθέσεων ή συμπερασμάτων. Οι «πραγματικότητες» και οι διαδικασίες αυτές ενυπάρχουν σε κάθε τύπο ιστορικής σκέψης· όμως, η εννοιολογική σύλληψή τους εξαρτάται κάθε φορά από το ειδικό θεωρητικό, κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο μέσα στο οποίο η ιστορική σκέψη πραγματώνεται.

Σύμφωνα με αυτή την παραδοχή, η διερεύνηση της ιστο-

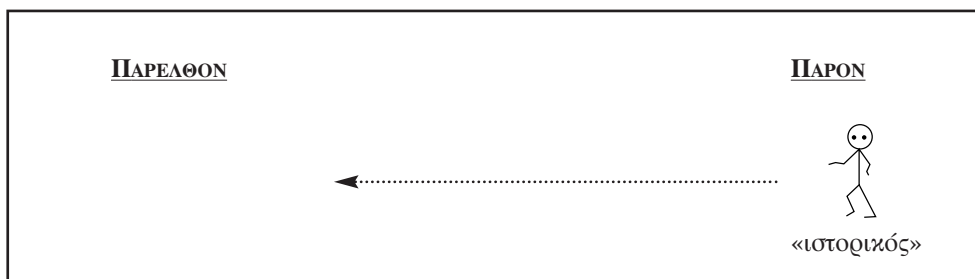
ρικής σκέψης βασίστηκε στη θεωρητική επεξεργασία εννέα σημείων μέσα στο θεωρητικό πλαίσιο των μοντέρνων θεωρήσεων της ιστορίας, όπως αυτές έχουν διαμορφωθεί στη Βρετανία κυρίως. Έχοντας ως βάση αυτή την πρωταρχική διερεύνηση της ιστορικής σκέψης, διερευνήθηκαν στη συνέχεια βασικές «παραδοσιακές» και «μεταμοντέρνες» διαφοροποιήσεις.

Συνοπτικά, η επεξεργασία των εννέα αυτών σημείων έχει ως ακολούθως:

Διερευνώντας την ιστορική σκέψη – σημείο 1

Σε ένα αρχικό και αρκετά απλό επίπεδο η ιστορική σκέψη μπορεί να εννοηθεί ως μία διανοητική ενέργεια με την οποία ένας άνθρωπος, ο «ιστορικός», κοιτά προς το παρελθόν προσπαθώντας να το προσεγγίσει.

ΣΧΗΜΑΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ 1: Διερευνώντας την ιστορική σκέψη – σημείο 1

Διερευνώντας την ιστορική σκέψη – σημείο 2

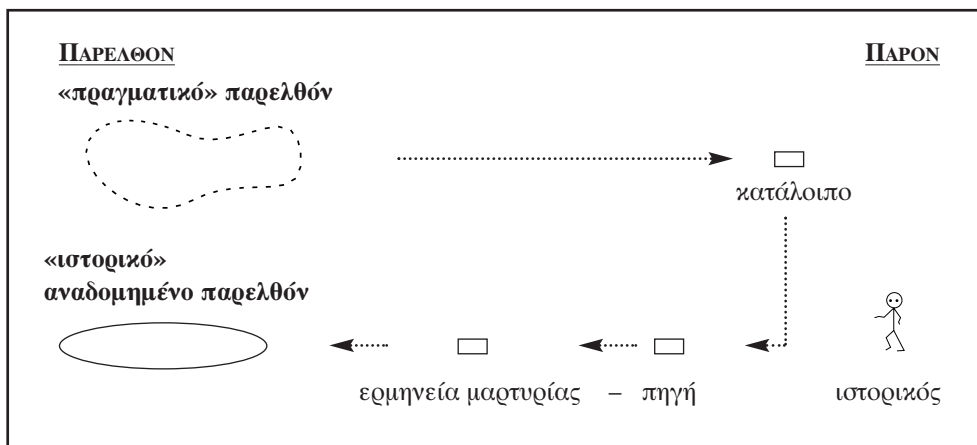
Για να μελετήσει το παρελθόν ο ιστορικός, συλλέγει και χρησιμοποιεί κάθε λογής *κατάλοιπα* του παρελθόντος ως πηγές, τις οποίες επιχειρεί να ερμηνεύσει ως ιστορικές μαρτυρίες ή τεκμήρια. Αυτό είχε πράξει στις απαρχές της ιστορίας ο Ηρόδοτος και αυτό είχε δηλωθεί σαφώς για πρώτη φορά από τον Θουκυδίδη: «ἐκ τεκμηρίων σκοποῦντί μου». Η σημασία της χρήσης πηγών και της ερμηνείας τους ως μαρτυριών για την ιστορική διαδικασία υπογραμμίζεται από τους περισσότερους

ιστορικούς. Μεταξύ αυτών ο R. G. Collingwood (1946, σ. 10) δηλώνει: «*Η ιστορική διαδικασία, ή μέθοδος, συνίσταται κυρίως στην ερμηνεία μαρτυριών*».

Η συλλογή και χρήση μίας (πρωτογενούς) πηγής βασίζεται κατ' αρχήν στην ιδιότητά της ως κατάλοιπο, ως ενός «αντικειμένου» του παρελθόντος. Συνεπώς, το κατάλοιπο το ίδιο, ως ένα αντικείμενο από το παρελθόν, πείθει τον ιστορικό για την πραγματικότητα του παρελθόντος. Αλλά το κατάλοιπο το ίδιο δεν μπορεί να μιλήσει από μόνο του για το παρελθόν. Ο ιστορικός θέτει ερωτήματα και μόνο υπό τον όρο αυτής της σχέσης με τον ιστορικό το κατάλοιπο μετατρέπεται σε ιστορική πηγή. Το σημαντικό βάρος που φέρει η πηγή εξαρτάται από τα ερωτήματα που θέτει ο ιστορικός. Η πηγή, εξάλλου, όντας «εν δυνάμει μαρτυρία», καθίσταται μαρτυρία για το παρελθόν υπό τον όρο της ερμηνείας της από τον ιστορικό.

Αλλά το «πραγματικό» παρελθόν, σύμφωνα τουλάχιστον με τις μοντέρνες ιστορικές αντιλήψεις, δεν μπορεί «πραγματικά» και άμεσα να γίνει γνωστό. Το μόνο που μπορεί να πράξει ο ιστορικός είναι να επιχειρήσει να αναδομήσει το «πραγματικό» παρελθόν, ως «ιστορικό» παρελθόν, με βάση την ερμηνεία των διαθέσιμων μαρτυριών.

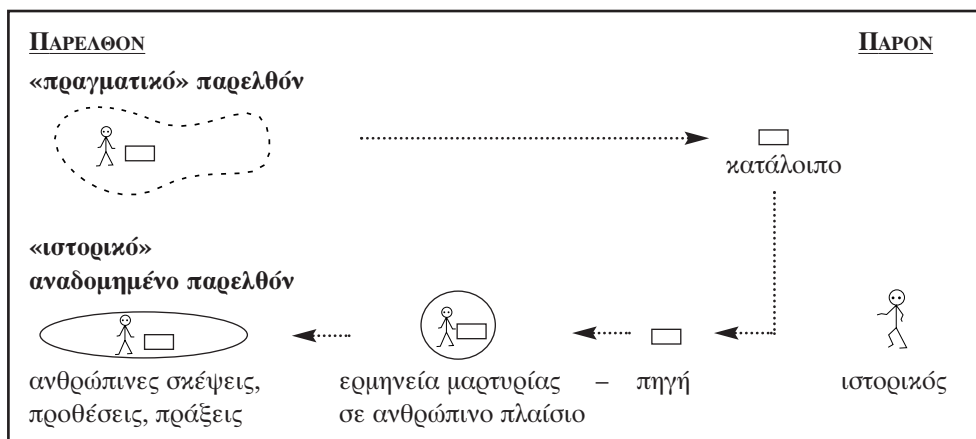
ΣΧΗΜΑΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ 2: Διερευνώντας την ιστορική σκέψη – σημείο 2

Διερευνώντας την ιστορική σκέψη – σημείο 3

Το παρελθόν δεν είναι μία κενή «περιοχή» του χρόνου, αλλά είναι γεμάτο με ανθρώπινες προθέσεις, πράξεις και σκέψεις· συνεπώς, οι πηγές μπορούν να εξυπηρετήσουν τον ιστορικό ως μαρτυρίες, όταν ερμηνευτούν σε σχέση με το ανθρώπινο περιβάλλον τους, όταν ο ιστορικός καταφέρει να προσεγγίσει και να μεταφέρει τις υπολανθάνουσες σκέψεις του παρελθόντος στο παρόν. Για να σκεφτεί ιστορικά ο ιστορικός, χρησιμοποιεί κάθε λογής κατάλοιπα που οι άνθρωποι του παρελθόντος άφησαν πίσω τους, τα οποία μετατρέπονται σε ιστορικές πηγές και μαρτυρίες, όταν γίνουν αντιληπτά σε σχέση με το ανθρώπινο πλαίσιο τους.

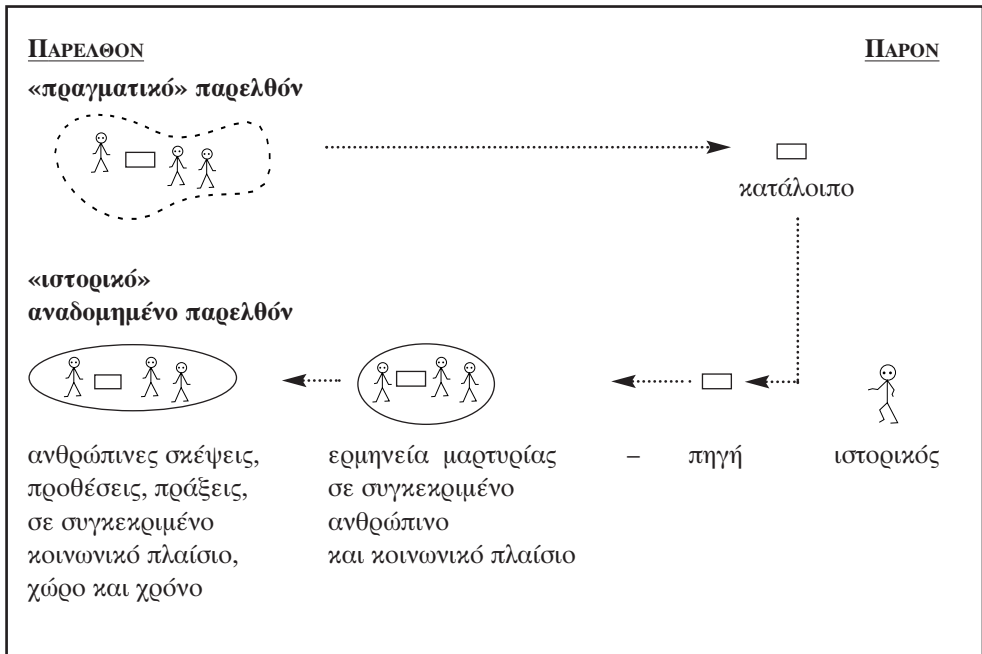
ΣΧΗΜΑΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ 3: Διερευνώντας την ιστορική σκέψη – σημείο 3

Διερευνώντας την ιστορική σκέψη – σημείο 4

Η διαδρομή που ακολουθεί η ιστορική σκέψη, όμως, είναι πιο σύνθετη, γιατί οι άνθρωποι του παρελθόντος, τις πράξεις και τις σκέψεις των οποίων ο ιστορικός επιθυμεί να προσεγγίσει, ανήκαν σε μία συγκεκριμένη κοινωνία, σε ένα συγκεκριμένο πολιτισμό, σε ένα συγκεκριμένο χρόνο και χώρο. Ο ιστορικός, λοιπόν, πρέπει να ερμηνεύσει τις διαθέσιμες πηγές ως μαρτυρίες μέσα στο κοινωνικό πλαίσιο τους, ώστε να αναδομήσει το συγκεκριμένο παρελθόν σε σχέση με το συγκεκριμένο ιδιαίτερο ιστορικό, κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον.

Τα προβλήματα που αφορούν την εκπαίδευση στην Ελλάδα είναι πολλά, πολύπλευρα και «γνωστά», καθώς, άμεσα και έμμεσα, τα βιώνουν όσοι εμπλέκονται καθημερινά ως εκπαιδευτικοί, φοιτητές, μαθητές και γονείς. Τα προβλήματα αυτά απασχολούν και όλους όσοι ενδιαφέρονται πραγματικά και ουσιαστικά για την ποιοτική αναβάθμιση της Εκπαίδευσης, μέσα στο πλαίσιο του ευρύτερου επιστημονικού, κοινωνικού και πολιτικού διαλόγου.

Ειδικότερα, οι σκοποί, το περιεχόμενο, η διδακτική μεθοδολογία, οι στόχοι και τα αποτελέσματα του μαθήματος της Ιστορίας έχουν ιδιαίτερη εκπαιδευτική βαρύτητα, γιατί, μεταξύ άλλων, συμβάλλουν στη σύνθεση της ατομικής, κοινωνικής, πολιτισμικής και εθνικής συνείδησης και ταυτότητας. Το θέμα της σχολικής Ιστορίας απασχολεί τις περισσότερες κοινωνίες σήμερα, γιατί συνδέεται με τον προβληματισμό για τη φύση της ίδιας της επιστήμης της Ιστορίας αλλά και με την παιδαγωγική αρχή ότι τα σχολικά μαθήματα πρέπει να συνδέονται με τις αρχές και τις μεθόδους των επιστημών, με τις ικανότητες, τις ανάγκες και τις ιδιαιτερότητες των παιδιών ως κοινωνικών ομάδων και ατόμων, καθώς και με τις απαιτήσεις της σύγχρονης, σύνθετης και συνεχώς μεταλλασσόμενης πραγματικότητας.

Έτσι, παρά την ύπαρξη διαφορετικών προσεγγίσεων, σε διεθνές επίπεδο, κυριαρχεί η αντίληψη ότι η ιστορική εκπαίδευση δεν μπορεί να είναι στραμμένη μόνο προς το παρελθόν, αλλά θα πρέπει να κοιτά, παράλληλα, προς το παρόν και το μέλλον. Με βάση το σκεπτικό αυτό, το βιβλίο *Τα Παιδιά και η Ιστορία. Ιστορική σκέψη, γνώση και ερμηνεία* αποσκοπεί να συμβάλει στην προώθηση του επιστημονικού και κοινωνικού διαλόγου που επιδιώκει την ποιοτική αναβάθμιση των όρων με τους οποίους διδάσκεται η Ιστορία στο σχολείο.

Η **Ειρήνη Νάκου** είναι διδάκτωρ Μουσειοπαιδαγωγικής και Διδακτικής της Ιστορίας και διδάσκει τα αντίστοιχα μαθήματα στο τμήμα Εκπαίδευσης και Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία του Πανεπιστημίου Αθηνών και στο Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, του οποίου είναι Επίκουρος Καθηγήτρια.

ISBN 960-375-128-6

9 789603 751281

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧΟΣΗΣ 3128